

A. S. Neill: Egy iskolamester naplója (1915) – részletek-1

május 28, 2014

I. rész

The Hogarth Press, London, 1986 (első kiadás: Herbert Jenkins Ltd, 1915)

Kisfiú koromban, olyan iskolába jártam, ahol a gyerekek mindig boldogan duruzsoltak. Szabadság iránti szeretetem innen, ebből a szabad életből ered, ezt a könyvet pedig egykori tanítómnak, az iskolamesternek: édesapámnak ajánlom.

1. fejezet

„Személyes refleksiókat avagy véleménynyilvánításokat az osztálynaplóba bevezetni tilos!” – szól a skót iskolai rendtartás nagykönyve.

Áthidaló megoldásként hát úgy döntöttem, hogy vezetek egy saját naplót. A hivatalos naplóba leírom mindazokat a csip-csup dolgokat, mint például, hogy Mary Brown himlős lett, és hogy mennyire aggódtam amiatt, hogy másokat is meg fog fertőzni. (Mellesleg az aggodalmam valóságos: nem akarom, hogy az iskolát bezárják; bármelyik nap kezdődhet a nyári szünet.)

Az oktatásról szóló gondolataimat saját naplómba fogom írni. Azt hiszem, javarészt elég eredeti dolgok lesznek, mert magam az oktatást illetőleg nem ismerek el semmi szaktekintélyt, és olyan könyvet sem, amiből gondolatokat meríthetnék.

Ma este, amikor a gyerekek hazamentek, leültem az íróasztalomhoz, és gondolkoztam. Mit is jelent mindez? Mit is akarok én csinálni? Az iskola elvégzése után ezek a fiúk mennek a földekre szántani, a lányok meg tanyasi cselédnek. Ha

elég sokáig élek, akkor a következő generáció majd hozza nekem az ilyen beírásokat az üzenőkben, hogy „bocsáson meg a fiamnak, mert mialat mostam” stb. ...és akik ezt majd írják nekem, most léptek ki az ajtón, öt perccel ezelőtt. Megtaníthatom őket olvasni, és akkor majd olvashatják az ostoba magazinok sorozatait. Megtaníthatom őket írni, és akkor majd küldhetik nekem a pár soros szájalmas üzeneteiket. Megtaníthatom őket számolni, de csak a nyomorúságos heti bérüket számolgathatják. Az egész felesleges időpocsékolás.

Mi van a többi tárggyal? Megtaníthatom őket rajzolni? Nem. Segíthetek egy tehetségesebb gyerekeknek, hogy fejlessze a rajztudását; de mi értelme van? Úgyis mindig azokat a giccses képeket fogja majd kiaggatni az otthonában, amit az olcsó teacsomaggal együtt kap a boltban. Megtaníthatom őket énekelni, de mit fognak énekelni? Az épp aktuális csatadalokat.

A munkám reménytelen, mert az oktatásnak azt kellene célul kitűznie, hogy a mostaninál jobb embereket neveljünk. De a mostani rendszer épp ugyanolyan embert produkál, mint amit most is látunk magunk előtt. És milyen reménytelen ez az ember! Amikor először láttam londoni nyomornegyedet, hangosan felkiáltottam: „Generációkat oktattunk, és tessék, itt az eredmény!” Igen, a munkám reménytelen. Mi értelme van írni, olvasni, számolni tanítani; mi értelme az esztergálásnak, a rajzórának, a földrajznak, ha a nyomor megmarad? Mi értelme van itt bárminek?

— — — — —

Mosolygok, ahogy újraolvasom, amit tegnap írtam, mert ma úgy érzem, a remény nem hagyott el. De nem azért, mert értelmesebbnek látom az olvasástaniítást, vagy bármi mást. Azért vagyok reményteli, mert rájöttem a megoldásra. Ezentúl segítek a gyerekeknek ráébredni a dolgokra. Igen, ráébredni, ez a jó kifejezés! Mire ébresztem őket rá? Hogy őszinte legyek, nehezen találom a megfelelő szavakat. Azt hiszem, arra

ébresztem őket rá, hogy mit jelent az élet. Szemléletmódot akarok nekik adni, vagy inkább rávezetni őket arra, hogy saját szemléletüket megalkossák. Amit az órán megtanítok, annak javarésze egy-két éven belül úgyszólván a feledés homályába vész, de az életszemlélet egész életre szól. Szeretném, ha ezek a fiúk és lányok rászoknának arra, hogy az élethez őszintén álljanak hozzá.

Miért, hát vajon én magam őszintén állok hozzá az élethez? Nem vagyok-e én magam is egysíkúan gondolkodó ember? Szocialista, kételkedő, lázadó vagyok? Nem vagyok elfogult, amikor a Cecilekhez és a Harmsworthökhöz hasonló, gazdag és befolyásos emberek felett ítélek? Be kell vallanom, hogy igen. Megvallom, partizán vagyok, mégis megpróbálok őszintén tekinteni a világra. Megpróbálok, és ez a lényeg. Nem érzem, hogy a manapság uralkodó az erkölccsel, a vallással vagy a művészettel kapcsolatos babonáság bennem is meg lenne. Igyekszem a neveket elfelejteni, és eljutni a lényegig, az igazságig. A tanítványaim szüleit, úgy látom, csak a nevek érdeklik. Kíváncsi vagyok, hogy valaha is leült volna-e bármelyikük elgondolkozni azon, hogy milyen ember is ő valójában. Én azt gondolom, hogy az önismeret mindenek felett való. Csak amikor valaki már felszabadította magát a konvenciók, a babonák és a képmutatás alól, akkor tekintheti magát igazán műveltnek.

— — — — —

A tanítványaim nem fogják tudni, hogyan jussanak el az igazsághoz; felnőttkorukban az újságon kívül mást nemigen fognak olvasni. Lengetni fogják a kalapjukat a királynak, de a királyság intézménye csak egy üres szó lesz számukra; megéljenzik, ha egy ügyvéd megnyeri a helyi parlamenti helyet, de a közgazdaság értelmét soha nem fogják megérteni; leporolják régi selyemcilinderüket, és beállnak a körmenetbe, de soha nem fogják felfogni, mit jelent a vallás.

Megint kezdek borúlátó lenni, pedig amikor írni kezdtem,

optimista voltam. Optimistának *kell* lennem, hiszen már elhatároztam, hogy találok az oktatásnak egy másik célt. Mi is volt az? Ja, igen, segíteni abban, hogy a gyerekek megtalálják saját szemléletmódjukat.

— — — — —

Ma éjszaka a fegyelemről gondolkoztam. Magam előtt láttam egy iskolaigazgatót, aki ragaszkodott ahhoz, amit ő tökéletes fegyelemnek nevezett. A tanítványai egész nap csöndben ültek. Már egy mozdulat előrevetítette a szíj árnyékát. Minden gyerek ugrott az első parancsszavára. Nagyon nyugodt élete volt.

Be kell ismerjem, én magam csapnivalóan rossz fegyelmező vagyok. Ma Violet elkezdte énekelni a *János bácsi*-t, amíg én a jelenlétet ellenőriztem. Felnéztem, és azt mondtam: „Mire ez a nagy boldogság ma reggel, Violet?” Elpirult, és széles mosoly ült az arcára. Rémesen gyengekezű vagyok.

Belátom, hogy általában nagyon-nagyon gyengekezű vagyok. Nem izgat, hogy a gyerekek beszélgetnek-e vagy sem. Valójában, ha abbamarad a duruzsolás, rögtön rossz érzésem támad, és mindig akaratlanul is az ajtó felé lesek, hogy lássam, nem tanfelügyelő jött-e be a terembe.

Csak akkor vagyok jó fegyelmező, ha rendetlenkedik a májam, olyankor csendet akarok, de mindig tartok attól, hogy úgysem sikerül elérnem, és ezen aztán jót derülök. Csak arra a fegyelemre tartok igényt, ami az érdeklődésből fakad. Ha egy gyerek ceruzát hegyez a pad alatt, mialatt én az angol forradalomról beszélek, akkor elterelem a szót a nyulakra, és ezzel elérem, hogy ismét rám figyeljen. Elismerem, hogy rossz az, ahogy tanítok, ha a gyerekek figyelme elkalandozik; józan pillanataimban nem a gyerekeket okolom.

Nem szeretem a szigorú fegyelmet, mert hiszek abban, hogy a gyerekek annyi szabadságra van szüksége, amennyi csak adható. Szeretném, ha a tanítványaim emberségesek lennének, és megpróbálok magam is az lenni. Minden reggel pipázgatva

sétálok be az iskolába, és ha a dohány még nem égett le teljesen, várok, és figyelem a gyerekeket, ahogy játszanak. Meg is csókolnám a feleségemet az osztály szeme láttára, ha volna feleségem. Egy kislány megállított az iskolába menet ma reggel, és kezembe nyomott valami ragadós cukorkát. Kivettem a pipámat a számból, és megettem a cukorkát – kértem még egyet, és a kislány ettől rettentően boldog lett.

A fegyelem számomra pusztán a tanár részéről. Falat húz tanár és gyerek közé; ez adja a méltóságát. Ezt a méltóságot viszont én mélységesen megvetem. Azt gondolom, hogy a püspök azért olyan méltóságteljes, mert ezzel akarja kifejezni a különbséget, ami az ő jól megfizetett személye és az alulfizetett káplán között van. Miért kéne nekem méltóságteljesnek lennem a gyerekeim előtt? Talán megvetnek, ha együtt szánkózom velük? (Nagyszerű volt a ródlipálya ma reggel, úgyhogy hagytam őket fél órát játszani, és az egész idő alatt együtt csúszkáltam velük. A tanársegédek is remekül szórakoztak.)

De a fegyelmezésre mégis szükség van, mivel léteznek tanfelügyelőnek nevezett emberek. Johnnyt pedig meg kell fenyeítenem, ha nem jön iskolába. Fel kell tudnia sorolni Oroszország folyóit. Egyébként, miért is kell tudnia? Én sem tudom, és nem is hiányzik ez a tudás. Nem tudnám megmondani, hogy melyik város Új-Zéland fővárosa; Wellington vagy Auckland? Nem tudom; csak azt tudom, honnan tudhatom meg, ha akarom.

Nem hibáztatom a tanfelügyelőket. Olyanok is vannak köztük, akik rendelkeznek valamivel, amit én bölcsességnek hívok. A napokban meglátogatott a kerület vezető-tanfelügyelője, és élveztem a látogatását. Jó ízlése van a költészetben, és van humora is.

A Skót Oktatási Minisztérium azért olyan utálatos, mert egy bürokratikus egység, és mint olyannak, nem lehet humora. Márpedig a humor teszi az embert nemessé, kedvessé és

emberségessé.

Ha a Skót Oktatási Minisztérium hirtelen kihalna, akkor belőlem még gyengébb kezű tanár válnék, mint most vagyok. Ha Willie-nek nem volna kedve az esztergáláshoz, akkor azt mondanám: „Rendben van Willie, tégy belátásod szerint, de fogadd meg a tanácsomat, és végezz valami munkát, mert utána a foci is jobban fog esni.”

Hiszek a fegyelemben, de csak a belülről fakadó önfegyelemben. Elmondhatom magamról, hogy kényszerből soha nem tanultam meg semmit, bár lehet, hogy tévedek. Kényszeríttetek, hogy megtanuljam a kis katekizmust, és ma még a látványától is undorodom. Egyszer *Barrie Szentimentális Tommy*-jában olvastam, hogy az ima jelentését az ember csak jóval később fogja fel, akkor, amikor nagy szüksége van rá. Be kell ismerjem, ez az idő még nem jött el számomra... és nem is fog soha, mert a katekizmusból sem emlékszem még két sorra sem.

Tévhit az, hogy a legkellemetlenebb gyógyszerek a leghatásosabbak; a keserűsítő semmivel sem hatásosabb, mint a fügeszirup.

Csak egy gondolat! Ha hiszek az önfegyelemben, akkor miért nem győzöm meg Willie-t arról, hogy az esztergálás jót tesz neki, mert önfegyelemre tanít? Azért, mert ez nem az én feladatom. Ha Willie rühelli a vésőt, soha nem is fogja megszeretni. Azt tehetem ebben az esetben, hogy megkérem, bírja ki valahogy a munkát, és ha esetleg közben megvágja magát, rájöhet, hogy az ő igazi hivatása a sebek kötözése, és az orvostudomány felé fordulhat az érdeklődése.

Vajon Willie egyből rohanna a lovakhoz játszani, ha azt mondanám, tegye, amihez kedve van? Nem hiszem. Szereti az iskolát, és szerintem, engem is. Szerintem, szeret örömet szerezni nekem.

— — — — —

Amikor kedves vagyok a tanítványaimhoz, felteszem a kérdést magamnak, hogy miért teszem (mert szeretném saját motivációimat megérteni). Szeretném, ha jó szívvvel gondolnának rám? Szeretnék népszerű lenni? Vágyom a szeretettségéből fakadó felemelő érzésre? Vagy csak egyszerűen emberséges, testvéries és kedves akarok lenni?

Megpróbáltam elemezni az okokat, és azt hiszem, mindenben van egy kis igazság. Szeretném, hogy a tanítványaim kedveljenek, hogy barátsággal gondoljanak rám. De leginkább, azt gondolom, a leghőbb vágyam az, hogy a gyerekek boldogok legyenek. Egyetlen férfinak vagy nőnek sincs joga ahhoz, hogy egy gyerek életét boldogtalanná tegye; ez Isten ellen való bűn.

Eszembe jut egy érdekes élményem a tanítás során. Volt az osztályban egy mogorva fiú; nehezen szerethető, lázadó és engedetlen volt. Mindent megpróbáltam, szégyellem, de még a korbácsot is. Bár tapasztalatlan voltam, mégis tudtam, hogyan kell vele ütni. Egy nap rájöttem, hogy a fiúnak határozott tehetsége van a rajzoláshoz. Bevittem pár tusvázlatomat, és megmutattam neki. Képeket adtam nekik lemásolni, és ez felkeltette az érdeklődését a művészet iránt. Azzal nyertem meg magamnak, hogy érdeklődést mutattam iránta. Rájött, hogy végülis én is csak ember vagyok.

Csak ember! ... ha egyszer tanítványaink rájönnek, hogy csak emberek vagyunk, akkor megkedvelnek bennünket, és odafigyelnek ránk.

Látom a korbácsom szálait, ahogy kilógnak az íróasztalomból. Mint két vádló ujj. Az ideáljaim rendben volnának, de mégis ... ma megvertem Tom Wilkie-t. Ma délután bevverte Dave Tosh orrát, hogy kicsordult a vére, és mivel Dave a kisebb, ezért Tomot náspángoltam el. Nem voltam dühös; sajnós, meg kell mondjam, csak azért vertem el Tomot, mert láttam, hogy Dave ezt várta tőlem, és utálok csalódást okozni a gyerekeknek. Ha Dave Tommal egy súlyban van, tudomást se vettem volna a verekedésről.

— — — — —
Egész héten nem használtam a szíjat, és ha a májam nem rendetlenkedik, remélem, soha elő sem veszem.

A büntetésről gondolkodtam ma. Mi is a büntetés? Néhány hónapja egy mozdonyvezető belerohant egy tehervonatba, a szegény ördög, és vagy fél tucat ember meghalt. Kilenc hónapot kapott. Miért? Elrettentő példának? Egy másik mozdonyvezető talán majd azt fogja erre mondani magában, hogy „Ó, te jó ég, jobb lesz, ha nem rohanok bele egy másik vonatba, mert kilenc hónapot kapok!” Nem a kilenc hónap a büntetés, hanem az egész életet végig kísérő lelkipurdalás; ami maga a pokol.[1]

Azon gondolkozom, hogy miért büntettem meg Lizzie Smith-t, amiért beszélgetett múlt pénteken. Rossz szokás, gondolom. Azt hiszem, el akartam rettenteni, és fel akartam hívni a figyelmét, hogy épp fontos dolgokról magyarázok – a háborús híreket olvastam fel a Scotsmanból.

Sajnálom, hogy megbüntettem; gyengeség volt a részemről; a gyengeség és ingerültség szülte. Ha egyszer nem érdekli a háború, miért kéne úgy tennie, mint ha érdekelné? Ugyanakkor ez nem teljesen jogos. Bele kell nevelnem a közösség tiszteletét, és meg kell értetnem vele, hogy a többieknek is vannak jogaik. Gyakran szeretnék felállni a templomban, és odamondani a lelkésznek, de nem teszem, mert a többieknek is vannak jogaik: nem azért jöttek, hogy engem hallgassanak. Ha megsértem a közösséget, akkor a közösség megbüntet; kiteszít vagy megkeseríti az életem. Jogunk van élni a magunk életét, de miközben saját életünket éljük, harmóniában kell maradnunk a közösséggel. Lizzie-nek meg kell értenie, hogy a többieket érdeklik a háborús hírek, és a beszédével zavarja a többieket. Igen, nem szabad elhanyagolnom, hogy folyamatosan hangsúlyozzam az együttélés szabályait.

— — — — —
Látom már, hogy csak a gyenge embernek van szüksége a

korbácsra. Lord Kitchener szíj nélkül is tudná irányítani az iskolákat, de én nem vagyok Kitchener. Mi több, örülök, hogy én nem ő vagyok. Nem akarok úgynevezett erős ember lenni. John Gourlay a *Zöld redőnyös ház*[2]-ban is elég erős volt ahhoz, hogy Sir John Struthers-zel együtt Skócia minden iskoláját irányítsa; de ezzel együtt sem akarok Gourlay lenni. A fia jobb tanár lett volna, mert ő emberségesebb volt. Talán Kitchener nagyon is emberséges; nem tudom.

2. fejezet

[...]

26. o.

Ma felfedeztem a humorérzékét az egyik kislányban. A legfelső osztályosokat megkértem, hogy rajzoljanak grafikont a helyi templom látogatottságáról. – És magyarázatot is fűztek a növekedés-csökkenés váltakozásához!

Margaret Steel ábráján az egyik vasárnap hatalmas esés volt megfigyelhető, alá odaírva: „adakozási nap a missziók számára”. Következő vasárnap abnormálisan nagy a látogatottság, Margaret magyarázata: „lelkészváltás”.

Nagyon kevés gyerekeknek van igazi humora, inkább csak a mókás helyzeteket kedvelik. Hápogok egy kicsit mint a kacska, és sikítoznak a gyönyörűségtől, de ha a kedvenc viccemet mesélem el, csak ásítognak.

Próbálom fejleszteni a humorérzéküket és képzelőerejüket. Ha fogalmazást íratok velük, önéletrajzot kell írniuk, olyasmik nevében, mint egy cylinder, egy penny, egy öreg bakancs, egy orr, egy fog. Ma egyes szám első személyben kellett leírniuk, hogyan jutott el egy csiga az utca végéig. Margaret Steel száz mérföldes útról írt, meg az utat szegélyező hatalmas erdőkről. – A fű egy csiga számára hatalmas fa – magyarázta.

Szegény Margaret! Tizennégy éves korában mehet a földekre, három év sem fog beletelni, és belőle is egy falusi faragatlan tuskó válik. Az a mi oktatási rendszerünk legnagyobb hibája, hogy nem tervez hosszútávra. Az államnak kutya kötelessége lenne minden gyerek számára megadni az esélyt. Margaretnek gimnáziumba és egyetemre kéne járnia – ingyen. Alanyi jogon kellene, hogy járjon neki az étel, a ruhák, a könyvek és a vonatjegy. Jó feje van a gyerekeknek, és ez nyomós érv.

Vezetőink igen csekély mértékben vállalnak felelősséget a gyerekekért. A körorvost kiküldik, hogy megnézzze Margaret fogait, még meg is etetik az iskolában, ha otthon éheznek, és kötelezik az iskolába járásra tizennégy éves koráig. Akkor viszont kilökkik a nagyvilágba: mehet a gyárba, vagy a jószág mellé.

De tegyük fel, Margaret gimnáziumban tanul tovább. Akkor mi lesz? Talán még egyetemre is eljut. Sokat tanulna, de vajon gondolkodna is? Én úgy láttam, a gondolkodás erényét nem nagyon gyakorolják az egyetemen.

[...]

3. fejezet

[...]

41. oldal

Az elméletek embere lusta ember. MacMurray, a közeli Markiton Iskola tanára, viszont dolgozó ember; ő sosem gyárt elméleteket a pedagógiáról. Ledarálja a történelem- és földrajzanyagot, és nem hinném, hogy akár kicsit is jobban kedvelné a földrajzot, mint én. Gondolom, alaposan átveszi velük Kanadát; mit-hova exportál stb. Hát, én nem; én ehhez túl lusta vagyok. Teóriám azt mondja: „Egész jól tudsz gondolkodni, és az a tudás, hogy Manitoba területe hány négyzetkilométerből áll nem fogja az elmédet H. G. Wells-i magasságokba repíteni. Akkor minek magoljak be olyan dolgokat, amit bármelyik lexikonból

kikereshetek?" A tanítás során pedig tartom is magam ehhez az elvhez.

Ugyanakkor persze tisztában vagyok azzal, hogy a tárgyi tudásnak meg kell előznie az elméleti oktatást. Nem lehet elméletet gyártani mondjuk a házassági törvényekről, ha nem tudjuk, mi áll bennük konkrétan. Mindazonáltal, igenis meg kell próbálni különbséget tenni tény és tény között is. Egy gyermek számára (ahogy számomra is) az a tény, hogy Kanadában búzát természetnek kevesebb jelentőséggel bír, mint az, hogy ha a tél derekán kilépsz Winnipeg utcáira, a füled könnyen lefagyhat.

Japánt illető tudásom például mindössze abból a pár érdekességből áll, amit Arthur Diósy egyik előadásán hallottam egyszer. Azt nem tudom, hogy mi-mindent gyártanak Tokióban, de azt tudom, hogy a japik majdhogynem felfőzik magukat a kádban reggelente.

Úgy látom, hogy az emberek jobban érdekelnek, mint az anyagi világ, és tudom, hogy a gyerekek osztják ezt az érdeklődést.

Egy nyugat-afrikai vendégünk volt a minap, aki szeretett volna ottani életéről beszélni a gyerekeknek. Amikor láttam, hogy nem a magánéletét érti ez alatt, örömmel adtam engedélyt. Körülbelül fél órán át beszélt az ottani szokásokról, a bennszülöttek iskoláiról, a gyerekek ruházatáról (ezen a ponton már az elvörösödés szélére kerültem, de aztán megkönnyebbülve konstatáltam, hogy hordanak ruhát), végül elénekelte a *Marynek volt egy kis báránya* afrikai változatát (nagy taps kísérte).

Az előadás elsőrangú volt, és lusta, akarom mondani teoretikus pillanataimban, csak úgy lesem az utcát, hogy nem tudok-e véletlenül egy eltévedt kínait beterelni az iskolánkba. A minisztérium helyében a földrajzosokhoz betennék mindenféle nációból valakit.

— — — — —

Ma jót derültem magamon. Egy-két napja írtam a rendőrrel, aki felsózta a szánkópályát a gazdák kedvéért, és akkor nem épp a gazdáknak adtam igazat. Ma felvettem az új, világos színű nadrágomat... és Lizzie Adamnek van az a borzalmas szokása, hogy miután bemártotta a tollát, a tintát szanaszétfröcsköli.

– Most nézd, mit csináltál! – kiáltottam fel dühömben. – Nem tudnál már leszokni erről, hogy mindent összefröcskölsz a teremben tintával? – de aztán elnevettem magam.

– Lizzie – mondtam beletörődötten – ezt most nem biztos, hogy megérted, de én vagyok a gazda, aki fel akarja sózni a szánkópályát. A gazda nem akarja, hogy a lovai eltörjék a lábukat, én meg nem akarom, hogy az új nadrágom tintafojtos legyen.

Az igazság az, hogy a gyerekek és a felnőttek érdekei szöges ellentétben állnak egymással. Remek ékesszólással meg tudnám magyarázni, miért vagyok jobb a gazdánál. Mondhatnám, hogy a tintafröcskölés egy buta szokás, ami Lizzie javát sem szolgálja, míg a szánkózás a gyerekeknek nagy örömet okoz, így a gyerekek öröme előnyt élvez a ló egészségével szemben. De tudom, hogy ha az én lovamról lenne szó, akkor mit gondolnék erről, igen, azt bizony tudom!

A világon a legnehezebb dolog egyszerre az elveinkhez híven élni, és becsületesnek is maradni.